

JOSIP KOSOR - PORTRET KAO PRILOG (KULTURNOM) IDENTITETU PROSTORA

Sažetak: *Josip Kosor je jedno od istaknutijih imena hrvatske književnosti. Bio je pjesnik, pripovjedač, putopisac i romanopisac, a posebno se istakao kao dramski autor, postigavši značajnu europsku recepciju. Ta je recepcija značajno pripomogla razbijanju stereotipova o našem narodu i značajno je djelovala na konstituiranje slike o njemu. To iskustvo također je znakovito i u oblikovanju identiteta prostora, kao što je to Pokrčje, koje determinira djelić Kosorove biografije – i ljudske i književne. U radu je poseban naglasak na Kosorovoj dramskoj književnosti.*

Ključne riječi: *Kosor, dramska književnost, identitet, identitet prostora, hrvatska književnost*

UVOD

O vezama određenoga prostora i književnoga svijeta napisane su brojne stranice. Relacionirajući jedan prostor tako da s njim na brojne načine uspostavlja dodirnice, veze i suodnose, književnost se nerijetko nudi i kao pripovijedanje prostora. Dakako, nije riječ o geografski određenom prostoru, nego o njegovoj metaforizaciji, pozornici na kojoj se oblikuju likovi pojedinog pisca, odnosno pozornici događaja vezanih za razumijevanje sudbina likova. Pri tome prostor funkcionira kao *ontološka metafora*, a likovi kao njegovi reprezentanti u određenom vremenu, što se zrcali u njihovu identitetu, kojemu je i književnost jedan od načina tvorbe.

Kada je riječ o prostoru koji oprostoruje našu temu, brojni su pisci djeliće svojih djela ugradili u njegovu sliku i identitet. Spomenimo samo Hranilovića, Nikolića, Babića, Pulića, Laću, Aralicu, Brešana, Jelića, Šimunovića i dr.

Ponajistaknutiji između njih svakako je Josip Kosor.

1.) Za suvremenike jedno od najznačajnijih imena, za nas danas ne baš mnogo više od činjenice u književnom/povijesnom herbariju, Josip Kosor pisac je ne-svakidašnje sudbine. Rođen 1879. u Trbounju, odgojen i školovan u Slavoniji, nesklonošću književne fortune gurnut je na marginu interesa, unatoč europskoj promociji i znatnom književnom odjeku. Krećući se europskim i svjetskim gradovima kao rodnom Dalmacijom i Slavonijom, o čemu tako rječito svjedoči njegova autobiografija¹, Kosor – pjesnik², pripovjedač, romanopisac, dramski autor i putopisac – bez sumnje je (bio) jedan od osebnijih hrvatskih književnika. Kao pisac mnogih zavičaja, u hrvatsku je književnost unio brojne sadržaje s nacionalnim i internacionalnim tematskim predznakom.

1.1.) U hrvatsku književnost Kosor ulazi na samom razmeđu stoljeća, 1903. godine, pripovijetkama, među kojima se posebno izdvajaju knjige *Optužba* (1905.) i *Crni glasovi* (1905.). S naglaskom na razotkrivanju sudbine svojih likova i njihovih dubokih proživljavanja, prožetih dubokim strastima i nemirima, u stilski još nedorađenu i hrapavu izrazu kritika je prepoznala bliskosti s ruskim piscem Maksimom Gorkim, ubrzo i samome autoru prilijepivši atribuciju “hrvatskoga Gorkoga”. Još više će taj “gorkijevski kompleks” doći do izražaja u *Crnim glasovima*, knjizi u kojoj defiliraju ljudi sa samoga dna, radnici, skitnice, seljaci i ostali, s pripovjedačkim interesom na onome dubokome, strasnome i mračnome koje diktira njihovim postupcima. Nadasve široki raspon Kosorova pripovjedačkoga svijeta kritika će ubrzo podvesti pod iskustvo ekspresionističkoga izraza, ne propuštajući naglasiti kako njegove likove karakteriziraju sirovost, unutarnji nemiri, elementarnost, a poglavito neka čudna, gotovo mitska ljubav prema zemlji/tlu.

2.) Pozornost kritičke javnosti, uistinu inače sklone Kosoru, privukli su i njegovi romani, najprije *Rasap* (1906.), što se ne može reći i za one koji potom slijede, bez obzira na aktualnost tema i socijalnu empatiju koju sudbinama svojih lica romani nose (*Radnici; Cupalo*). Za *Radnike* Nemeć će tako napisati da imaju svoje mjesto u povijesti hrvatskoga romana poglavito jer mu “digresivnost, disperzivnost, kolažna tehnika, slobodna adicija tema i labava veza među dijelovima” daje izgled “nedovršenosti i otvorenosti novim poticajima”.³ Aktualnost je odrednica i romana *Razvrat* (1923.), s jasnim “referencama na konkretne društveno-političke prilike u novostvorenoj jugoslavenskoj državi”.⁴ Zanimljivo je istaknuti da Kosor,

¹ Usp. Josip Kosor, *Kratka autobiografija*, u: *Autobiografije hrvatskih pisaca* (priredio Vinko Brešić), AGM (posebno izdanje), Zagreb, 1997., str. 579.; također i Josip Kosor, *Velika autobiografija*, izdanje KIC “Privlačica Vinkovci, 1990.”, 280 str.

² Iako se o Kosorovu pjesništvu rijetko govori, vrijedi istaknuti da je Maurice Blanchard, francuski prevoditelj knjige *Bijeli plamenovi*, tražio od suvremenika potporu da se autora, Kosora, kandidira za Nobelovu nagradu!

³ Krešimir Nemeć, *Povijest hrvatskoga romana II, Znanje*, Zagreb, 1998., str. 34.

⁴ Isti, *nav. djelo*, str. 35.

koji je zdušno agitirao za novu državu, ne skriva niti prikriva svoj sarkastični odnos prema novoj zbilji, unatoč činjenici da težinu teme nije pratila uvjerljivija književna obradba. Pače, knjiga je doživljena kao “bespotrebno nadimanje” i “razmetanje velikim frazama”⁵, premda je bilo i posve oprečnih ocjena.⁶ Roman je, naime, kao što je poznato, bio napadan od kritičara koji su pripadali “pristašama kraljevskog režima i vladajućih stranaka, a pozdravljen uglavnom samo od dijela onih kritičara koji su pripadali hrvatskoj opoziciji”.⁷ Bez obzira na ideološke kritičke prijepore, nije polučio znatniji odjek, što kao ocjena vrijedi i za Kosorove romane općenito. Za njih stoji Jelačićeva ocjena da romanescna forma nije odgovarala Kosorovu talentu, baš kao i Nemecova književno-povijesna sinteza o “stilskoj heterogenosti, nedotjeranosti, a povremeno i sirovu izrazu te čudnoj mješavini banalnosti i afektacije, nadahnutih prizora i općih mjesta”.⁸

3.) Književno-povijesna znanost je suglasna da je dramska književnost prava Kosorova umjetnička legitimacija. Ističući da je drama “život u svim linijama i raskrnicama podsvijesti i nemira savjesti”⁹, Kosor je i sam izrijekom upozorio na ulogu koju dramska riječ ima u njegovu rukopisu. A ona je, navodi Jelčić u iscrpnoj monografskoj studiji o piscu, “rad koji zaslužuje najveću pozornost”, odnosno: “Kosorov dramski rad je opsegom najobilniji, pitanjima (estetskim i etičkim) najsloženiji, idejno i stilsko najatraktivniji i u pojedinostima najvredniji, a istovremeno i najneujednačeniji, najneuravnoteženiji dio njegova ne baš maloga i nipošto neinteresantnoga književnoga djela”.¹⁰ Štoviše, u dramama je prisutan cijeli i pravi Kosor; u njima su (dramama) prisutne sve bitne karakteristike njegove literature, one su mjera njegova stvaralaštva i njegova umjetničkog dometa”.¹¹

Kao istinsko ogledalo svoga autora, Kosorove su drame privlačile znatnu pozornost. Ponajprije se to odnosi na *Požar strasti*, dramu koja je znakovito pridonijela europskoj/svjetskoj recepciji svojega autora. Riječ je o drami koja je najprije napisana njemačkim jezikom, a potom je prevedena na hrvatski. Oko te činjenice, svjedoči književna povijest, kasnije se isplelo niz netočnosti i mistifikacija, ponajprije ona da je drama najprije imala izvedbe na dvjema pozornicama u Njemačkoj, u Mannheimu i Münchenu (a potom i u Beču, Lavovu i Pragu), a tek potom u Zagrebu. Proučavanja Kosorova djela to su kasnije osporila; naime, pokazalo se (Jelčić) da je drama najprije praižvedena u Zagrebu 1911., a potom je, zacijelo

⁵ Lj. Maraković, prema Nemec, *isto*, str. 37, fusnota 46.

⁶ Vidi u Nemec, str. 37, fusnota 47.

⁷ Dubravko Jelčić, *Strast avanture ili avantura strasti*, AC, Zagreb, 1988., str. 248.

⁸ Nemec, *nav. djelo*, str. 31.

⁹ Kosor u razgovoru s Živojinom Petrovićem, *Scena*, 1937.

¹⁰ Jelčić, *nav. djelo*, str. 289.

¹¹ *Isti*, *nav. djelo*, str. 289.

zahvaljujući Kosorovu poznanstvu s Hermanom Bahrom, doživjela i dvije inozemne izvedbe istoga dana, polučivši – kako to ističe Senker – odjek znakovitiji od onoga domaćih kritičara.¹² Isti kritičar navodi da razlog tomu leži u činjenici što su inozemni kritičari navedenu dramu doživjeli kao “govor primitivne, civilizacijom gotovo netaknute kulture” i u njoj vidjeli “egzotičan produkt balkanskoga folklor”, osjećali u njoj “sirovost, nedotjeranost, iskonsku snagu, razmahivanje i mahnitavanje neobrazovana, nesvjesna genija”, a posebnom snagom privlačilo ih je “pijano sajamsko nadmetanje i nadahnut govori biblijskog proroka”.¹³

3.1.) Utemeljena na sukobu dvaju karaktera/svjetonazora, mirnoga Ilarije i robusnoga, gotovo divljačnoga Guše, koji pod svaku cijenu želi, ne prezajući ni od čega, pa ni od nasilja, oteći tuđe imanje, radnja Kosorove drame događa se u slavonskome selu. U njezin prvi čin uvodi nas lik Ilarija Šalića koji čeka dolazak sudskoga povjerenstva koje treba ustanoviti koliko mu je zemlje oteo bahati i besprizorni susjed Guša Rigalin. Razlog za pozivanje sudske vlasti leži u činjenici da mirni Ilarija više nije mogao trpjeti Gušinu aroganciju i nasilnu otimačinu. Sudski očevit pokazuje, doznajemo, kako je Ilarija u pravu, što arogantnoga Gušu i dodatno razljuti, pa se pred svima okupljenima zaklinje kako će uništiti i Ilarija i sve njegove: “(...) Ilarija, upamtit ćeš s kim si se zakvačio... Digao si se da slomiš ono što mi je najdraže, da mi staneš nogom na srce, no ja ću tebi razmrskati glavu, kao zmiji... i tebi i tvome sinu, i tvoga sina sinu, sve ću ja i rod moj. Naša pokoljenja i naše rase preplest će se kao klupko zmija i siktat će jedno na drugo i gristi se i klati, i to klanje neće nikad prestati, dok ne izgine jedno ili drugo netragom”.¹⁴

Drugi čin (četveročine) drame događa se u Gušinoj kući; doznajemo da Gušin sin Ada odlazi u zatvor jer je nožem ranio Ilarijina sina Ilju; razlog zašto ga je ranio krije se u činjenici da je Ilja sprječavao otmicu svoje djevojke Ruže. Karakterno jednak svojem bahatu ocu, Ada u razgovoru sa svojom majkom otkriva da će se nakon odslužene kazne brutalno osvetiti svim “obiteljskim neprijateljima”. Iz razvoja radnje doznajemo da Guša, vraćajući se kući, potpaljuje Ilarijino imanje, ne skrivajući veselje i užitak zašto je to uradio, što pokazuje i slika zlorada veselja u trenucima kada ga žandar odvodi u zatvor.

Nastavak drame događa se godinu dana poslije, u Ilarijinoj kući; iz Ilarijinih riječi otkrivamo da je nakon proživljenih zala počeo sumnjati u sve, pa i u Boga. Također doznajemo da se sprema svadba Ilarijina sina i djevojke mu Ruže. Napekost dramske radnje pojačava činjenica da Ilarija na svadbu poziva i Gušu i njegovu sina; vjerujući da su zakopane stare nevolje, daruje mu i zemlju, koja je i razlog njihove svade, bez obzira što zbog toga njegova obitelj počinje sumnjati da je skrenuo s pameti. Motiv koji dodatno dramatizira radnju jest Iljino govorenje

¹² Boris Senker, *Hrvatska drama 2. stoljeća, I. dio*, Logos, Split, 1989.

¹³ Isti, *nav. djelo*, str. 204.

¹⁴ *Požar strasti*, V. prizor, prema: PSHK, knjiga 79, Zagreb, 1964.

prijatelju da se neće oženiti jer sumnja kako mu je Gušin Ada oskvrnuo zaručnicu. Iz daljnjega razvoja radnje otkrivamo da je darovanu zemlju Guša uzeo, što nagoni Ilarija da Gušina Adu predloži za djevera svomemu sinu. I dok mu Ilja daruje zemlju, traži da se bratime krvlju. Premda na to pristaje, Ado ipak ne može smiriti svoju bahatu narav pa Ilji predbacuje da mu se njegova zaručnica Ruža podala, što ona opovrgava, pa Iljina majka iz kuće protjeruje bahatoga Adu.

Završni čin drame događa se u Ilarijinu dvorištu za vrijeme okupljanja svatova. Slavlje, međutim, remeti činjenica da se na svadbi ne pojavljuje Guša, što nago- vještava zlo! No kada se Guša i sin na kraju ipak pojave, započinje Gušino ruganje Ilariji i nazivanje pogrdnim imenima; pijani seljaci to jedva dočekaju pa slijedi krvavi finale: Ilarija rukama udavi Gušu, a Ilja Adu! Na kraju, Mara (Ilarijina žena) poziva Stanu (Gušinu ženu) da ostane živjeti u njezinoj kući!

3.2.) Razvidno je iz ovako ispriopovijedana sadržaja da je drama građena na sukobu različitih karaktera; nepomirljivost mirnoga Ilarijina i bahatoga Gušina karaktera te sukob oko zemlje dodatno dramski proširen motivima ljubavi i strasti, dirigira radnjom drame, usmjerava je vrhuncu i na kraju je razrješuje u krvavom obračunu, ostvarenu nizom prizora i slika rječite naturalističke arome. Inzistirajući na dubini izraženih emocija, na snazi uzavrelih strasti i (neskrivena) zla koje ključa iz krvi njegovih likova (“*Svi oni u ovom tekstu žive kao snažni, od samih elemenata sazdana dramski likovi. U njihovim riječima i gestama, molitvama i srdžbama, gnjevima i kletvama, pa i strahovima, sumnjama i dilemama, osjećamo iskonsku oluju krvi i silni plamen nepripitomljenih strasti.*”¹⁵), kritičari su u drami otkrivali odjeke verističke, uz otprije istaknutu ekspresionističku, poetike. Bez obzira na (hibridni) žanrovski predznak i kritičke prijepore te bliske književno-povijesne dodirnice s djelima slične tematike (npr. *Đuka Begović*) i scenskog predznaka (Tolstojeva drama *Moć tmine...*), stoji ocjena kako je posrijedi tekst koji svojim dramskim potencijalom i danas može predstavljati “dio standardnoga kazališnoga repertoara”.¹⁶

4.) Od dvadeset i dvije drame, koliko ih je napisao, kritika je već prije isticala da samo neke imaju dramsku vrijednost i scenski potencijal. Uz prije spomenutu i opisanu, odnosi se to i na “tragikomediju u 8 slika” *Maske nad paragrafima*, koja je imala nesvakidašnju sudbinu. Naime, napisana u ozračju ubojstva Stjepana Radića, dramu je u tiskarskom slogu uništilo redarstvo, pa nije ni mogla biti objavljena. Iako je Kosor, kako navodi književna historiografija, imao svoje česte “obračune” s njemu nesklonom kritikom¹⁷, povodom “zabrane” nije podizao svoj

¹⁵ Jelčić, *nav. djelo*, str. 304.

¹⁶ *Leksikon hrvatske književnosti*, Djela, ŠK, Zagreb, 2009. Uredila: Dunja Detoni Dujmić

¹⁷ O obračunima s kritikom i kritičarima rječito govori i autorova pjesma *Naši kritičari* objavljena u *Kritici*, u travnju 1921. Evo nekih misli: “*Naši kritičari, prazne tikve/ Što plutaju u bari jala/ Nikad ne vidješe čiste vode/ Ni istine vedrih žala./ Što dijele kopno i more/Svarajuć udivom i tajnom velebnih ponore! - / Vječno su u sebi i sobi.../Gdje ih rob dana tricama i kućinama/Davi, robi i zlobi!...*” (...)

glas; prihvatio je tu činjenicu pa je knjiga nestala iz književnoga života, sve do 1964. godine, kada ju je, među obiljem papira, pronašao Dubravko Jelčić, i upozorio na nju.¹⁸

O razlozima koji su doveli do rasturanja sloga drame, barem koliko je poznato, ne postoje pisani dokumenti. Međutim, kao moguće razloge najčešće se navodi da bi ključna osoba uništenja sloga mogao biti tadašnji ministar unutarnjih poslova Anton Korošec, koji je i godinu prije, 1928., od tadašnjega ministra prosvjete ishodio skidanje s pozornice “provokativne” Begovićeve dramatizacije Šenoina romana *Diogenes*; k tome, navodi Senker, “*Maske* su ga i osobno pogodile jer ga je Kosor, preko ministra Gujara, Slovenca i svećenika, ošinio kao licemjera i hulju”.¹⁹

Književna kritika u *Maskama*... je vidjela “tekst najizrazitijeg ekspresionizma”²⁰ i “ekspresionizam s realističkim referencijama”²¹ te primjerak “političkog teatra potaknutog bliskim političkim predloškom”.²² Vrijedi spomenuti da je drama imala praiizvedbu u Narodnom pozorištu u Zenici (7. listopada 1976.), a njezin je odjek u kritici bio, navodi Jelčić, “hladan, nekako mrzovoljan, s mnogu umjesnih i mnogo više neumjesnih prigovora”.

4.1.) Radnja Kosorove tragikomedije (u 8 slika) odvija se na jednom dalmatinskom otoku ...”usred Jadrana, ali i u Zagrebu i u Beogradu”, a u prvu sliku uvode mjesni težaci i njihove žene umorni od napornog rada i jakoga “siloka”. Iz njihova škrta razgovora (ostvarena lokalnim govorom) doznajemo da je velika suša, da kiša nije pala već duže vremena, a ni gospodar kod kojega rade za to nimalo ne mari. I dok oni razgovaraju pritisnuti žeđu, dolazi gospodar prijeteci i kaznom ako ne budu dobro radili, na što mu jedna od žena glasno prigovara da ne “vidi ništa osim svoga droba”. S njome se uskoro solidariziraju i drugi, uz kletve prigovarajući gospodaru da ih je prevario, na što on samo podrugljivo i obijesno potapša svoj trbuh. Skakavci, težaci kako ih pogrdno naziva, prigovaraju mu da se ne pridržava dogovora, u čemu ima potporu i načelnika, s kojim je prijatelj i koji čuva njegovu stranu ... a razgovor prijeti svađom i tučnjavom. Od žeđi jedan se od prisutnih težaka onesvješćuje, dok ostali glasno mole Boga i zazivlju kišu da više ne stradava ni “živina ni covik”. I dok supruga onesviještenoga zaklinje supruga da se ne predaje, uz veliku grmljavinu spušta se veliki pljusak ispunjavajući tekućinom njihova ispucala i isušena lica.

Navedenima se uskoro pridružuje sin jednoga od težaka, s viješću o smrti nekolicine mještana te viješću o propasti banke, u koju su, pokazuje se, težaci uložili

¹⁸ Usp. Dubravko Jelčić, *Nakon pedeset godina. Priredivačeva bilješka uz prvo objavljivanje drame Josipa Kosora Maske* na paragrafima, Prolog, br.38 (X) 1978.

¹⁹ Boris Senker, *Hrestomatija hrvatske drame*, Disput, Zagreb, str.373.

²⁰ Marija Grgičević, *Drama iz zaborava*, Vjesnik, 3. travnja 1989.

²¹ Branko Vukšić, *Žeđ nije iluzija*, Večernji list, 3. travnja 1989.

²² Zvonimir Mrkonjić, *Dramske mijene*, Prolog, br. 38 (X) 1978.

svoju štednju. Ošiniti viješću kao iz vedra neba, posebno bogati gospodar, težaci odlučuju pravdu potražiti u gradu, gdje se premješta i radnja same drame, konkretno na sudbeni stol. U radnju ulazi vijećnik koji listajući spise glasno progovara o "balkanskom grabežu nad grabežom", istovremeno žaleći narod i "jadnu raju". Njegov susret s ljutitim težacima prekida podvornik, obavještavajući ga da narod/masa želi k njemu, usrdno moleći pravdu. Nemoćan da udovolji njihovim zahtjevima, poučava ih da potraže odvjetnika koji bi trebao ishoditi njihovu uštedevinu, na što oni pristaju... Usput doznaju da je ministarstvo postavilo Sekvestra koji treba istražiti slučaj. Predosjećajući da je sve propalo i da je svaki trud uzaludan, jedan od prevarenih težaka glasno govori da je najbolje vratiti se gospodaru, pokloniti mu se i dalje paliti "vapno i spavat po cagljinama po grmovima". U isto vrijeme kod suca se pojavljuje i gospodar, kojemu je također propalo veliko bogatstvo; shvaćajući da je sve otišlo netragom, onesvijesti se pa ga iznose iz suda, a atmosferu dramatiziraju glasovi ljudi koji traže svoje uloge. Kaotičnu atmosferu pokušava umiriti vijećnik nastojeći uvjeriti prisutne da će sud presuditi pravilno i po zakonu, u što ni sam ne vjeruje. Uskomešana svjetina, međutim, traži "zub za zub" glasno uzvikujući da je opljačkana sva zemlja, da je na djelu veliki zločin!, na koji kani uzvratiti jedinim što joj je preostalo – silom!

U prizoru koji slijedi pojavljuje se odvjetnik, laskom i prijetvornošću pokušavajući umiriti narod. Iz njegova razgovora s vijećnikom na vidjelo izlazi pravo stanje u državi, s porukom da bi trebalo obračunati s lopovima, za što je vijećnik spreman podnijeti i ostavku ("Radije kopati zemlju čiste mirne savjesti, nego zločiniti pod takvim sistemom").

U daljnjem razvoju radnje u dramu ulazi lik krivca za propast banke; pokazujući ga pobješnjelom i pokradenom narodu, dolazi odvjetnik koji želi "smiriti stvar", a potom i žandari koji ga odvođe. Odvođeći ga, jedan od žandara prepoznaje krivca; sucu prigovara da se takvi ne kažnjavaju, istovremeno prijeteći okupljenoj masi da se razide.

Iduća slika odvija se u baru, u opuštеноj atmosferi s mnoštvom gostiju i razgolićenih dama; za jednim od stolova zatječu se dvojica poslanika, a za drugim dvojica vladinih ministara. Njihov obijesni i razuzdani život rječit je kontrapunkt sirotinji u prethodnim slikama i jedan od pokretačkih dramskih motiva. U opuštеноj i pijanoj atmosferi između poslanika i ministara dolazi do iskrenja i tučnjave, a ubrzo im se pridružuju i drugi, iz čijih razgovora se lako zaključuje da je posrijedi ne samo bankarski, nego i moralni i svekoliki ljudski bankrot.

Nakon što je krupnom slikom apostrofirao stanje društva, poglavito onih najviših državnih činovnika, radnja se vraća ponovno na otok; bijedu otočnoga života autor podcrtava slikom korijenja koje jedu, prisnažujući ju detaljima videnoga u gradu te viješću o gospodarevoj smrti. Kada im se pridruži i vijećnik, doznaje se da je nekoliko dana proveo u zatvoru zbog toga jer je, navodno, "natjerao ljude da izudaraju direktora banke". Sliku sirotinjskog života i okružujuće bijede dograđuju prizori priprema mještana da napuste svoja ognjišta i odu u tuđinu.

Radnja se potom premješta u banku, gdje vladin povjerenik (sekvestar) zajedno s direktorima pregledava knjige; iz njihova se razgovora razabire da je cijelu državu zahvatila “univerzalna korupcija”, da je “sistem pokvaren”, a “atmosfera kužna”, da nema morala... Razlog je tomu da su pojedinci, uz blagoslov države i moćnika, mogli raspolagati bogatstvom po miloj volji, a i sam je jedan od tih. Otkriva se također da je stečaj banke neminovn, ali i da nitko neće dobiti ništa, da nema – spasitelja! U *krescendu* krupne slike, u kaosu uzavrelih strasti pobješnjela svjetina uzvikuje smrt ili novac, sugerirajući rasplet koji najavljuje kolporter uzvičući o propasti zajma i uz podrugljive glasove o posvemašnjem bankrotu svih, i banke i direktora i ministara i države.

4.2.) S jasnim predtekstom i uporištem u političkim/društvenim zbivanjima dvadesetih godina i kraljevoj diktaturi, Kosorova je drama građena na oprekama dvaju svjetova; na jednoj je strani svijet dalmatinskoga otoka i njegovih siromašnih i opljačkanih stanovnika ocrtan kroz psihologiju mase, a na drugoj strani svijet političkih moćnika konkretiziran figurama-nositeljima njegove društvene slike. I dok je siromaštvo najdublji nazivnik i pokretač postupaka prvih, među drugima se psihologijom izdvajaju ministri, bankovni činovnici i mešetari koji se uz blagoslov korumpirane i moralno degradirane/degenerirane vlasti rasiplju u bogatstvu i obijesti. Među njima kritika je posebno apostrofirala lik Sekvestara, vladina povjerenika koji je oličenje moralnog rasula sustava kojemu je jedan od stupova.

Zadirući duboko u trulo tkivo društvene zbilje dvadesetih godina, slično kao i u romanu *Razvrat*, Kosorova je drama, kako s pravom primjećuje Jelčić, možda mogla odigrati “prvorazrednu ulogu inicijatora nečega što ni do danas nismo dobili – aktualnog i literarno relevantnog političkog teatra”²³, odnosno u njoj je prepoznat “jedan od rijetkih i boljih hrvatskih primjera – uz Krležinu *Golgotu* iz 1922. - politički angažirane, aktivističke struje unutar ekspresionističkoga pokreta”²⁴.

5.) Uz ove dvije drame, koje nisu i jedine ambijentirane u zavičajne/nacionalne okvire (to je, npr. i *Pomirenje*), društvena je aktualnost ključna odrednica i dviju drama s “internacionalnom tematikom”. Premda ne pripadaju Kosorovim ponajboljim dramskim tekstovima, riječ je o dramama *U Caffé du Dôme* i *Rotonda*²⁵ kojima ni vremenski odmak od osamdesetak godina nimalo nije umanjio svježinu dramskog naboja. Da podsjetimo, radnje navedenih drama zbivaju se u Parizu, središtu kulturne i intelektualne europske/svjetske elite, a mjesto njihove radnje su (kultne) kavane u kojima se za vrijeme rata (i poslije) okupljalo šaroliko društvo ljudi različitih običaja, navika i svjetonazora.²⁶ U središtu *Caféa* je bogati Ameri-

²³ Jelčić, *Nakon pedeset godina*, Prolog, 38 (X) 78.

²⁴ Senker, *Hrestomatija hrvatske drame*, str. 375.

²⁵ Josip Kosor, *U Caffé du Dôme; Rotonda*, ExLibris, Zagreb, 2002. (pogovor: Luko Paljetak)

²⁶ Vidi moj tekst *Drame s dvostrukim dnom*, u knjizi *Protiv zaborava*, DHK, Zagreb, 2007., str. 160.

kanac koji rat želi vidjeti izbliza, i to plaća novcem; to mu predbacuje dvadesetpetogodišnja *dama krasota*, spočitavajući da se sve ne može kupiti, dok istovremeno “kavanska elita” (boemi) razrađuje plan kako ga opljačkati. I dok u atmosferi panike i straha od napada njemačkih aviona Suzeta progovara da su Amerikanac i “njegov kapitalizam najveći tatovi i ubojice bezbroj ljudskih žrtava” i da je novac “Moloh, crna razjarena pučina, koja je progutala i sved guta milijune i milijune žrtva”, dotle *krasota* odlazi sa svojim Amerikancem prihvaćajući kompromis: “materijalizam i idealizam, zbilja i sanja, krv i duša, jer jednom bez drugoga nema života” kao životno načelo opstanka!

5.1.) Radnja *Rotonde* događa se u godini poslije rata, u vrijeme kada je došlo do “provale svih u ljudima nagomilavanih i zatomljivanih, ratnim nedaćama prigušivanih nezasićenih želja za moći, bezbrižnošću i užicima”, za “zaradom i bogaćenjem”.²⁷ Kavana koja je “život / i smrt, / biografija / i nekrolog” (Ujević) dobila je novog vlasnika, koji je želi “osloboditi” *kafekremaša* (boema) i ponuditi je klijenteli punih džepova! Ulogu Amerikanca iz *Caféa* u drami preuzima bogata miss Dormeck, koja se želi udati za von Posera ako dobije na utrkama i pobijedi Patrona. Kako ništa o jahanju ne zna, von Poser na utrkama prolazi loše, baš kao i Patron, kojemu su Boemi namazali sedlo lojem. Obecavajući mu da će ga pomagati novcem i biti njegova platonska ljubav, miss Dormeck ga više ne želi za muža (što posebice odobrava njezin otac), potom odlazi na bal i ondje “tek u nježnim svilenim, raskošnim vrlo kratkim gaćicama, koje dražesno i diskretno skrivaju njezin ženski rod” u korist boema ispisuje ček na milijun dolara”. Patron, dobivši nalog da ne “smije taknuti, pogotovo zatvoriti ili izbatinati ijednog umjetnika”, ustreljuje se, a kavanu ispunja (stvarno i simbolički) crnački jazz!

Pišući pogovor ovim dvjema dramama, od kojih je *U Caffé du Dôme* doživjela svoju splitsku izvedbu 24.9.1922.,²⁸ s negativnim osvrtom Mate Ujevića,²⁹ a *Rotonda* nikad nije izvedena, Luko Paljetak s pravom ističe kako je riječ o dramama s “dvostrukim dnom”, s dva lica. Prvo je ono životno/stvarno, sa slikama svijeta različitih interesa i životne filozofije koji su u gradu sunca tražili svoju legitimaciju, a drugo ono što tvori predtekst toga života, što se sluti i tvori onaj bitni/duboki govor i krajolik jednog kaotičnog vremena (kakvo je i ovo naše) i svega što ono nosi! I u kojemu se, gotovo vizionarski, baš kao i danas, ogleda drama suvremenog (europskog) pojedinca koji se ne snalazi u srazu Europe i Amerike, razapet između slobode i neslobode, novca i umjetnosti, tijela i duha; između iluzija (kako Kosor doživljava život!) i novčanica kao jedinog mjerila i jedinog čovjekova iskustva.

²⁷ Jelčić, *Strast aventure...*, str. 327.

²⁸ Intendant splitskoga kazališta bio je Niko Bartulović, a redatelj predstave Rade Pregarc. Vidi: Šimun Jurišić, *Splitsko kazalište od godine 1893. do 1941.*, Split, 2008.

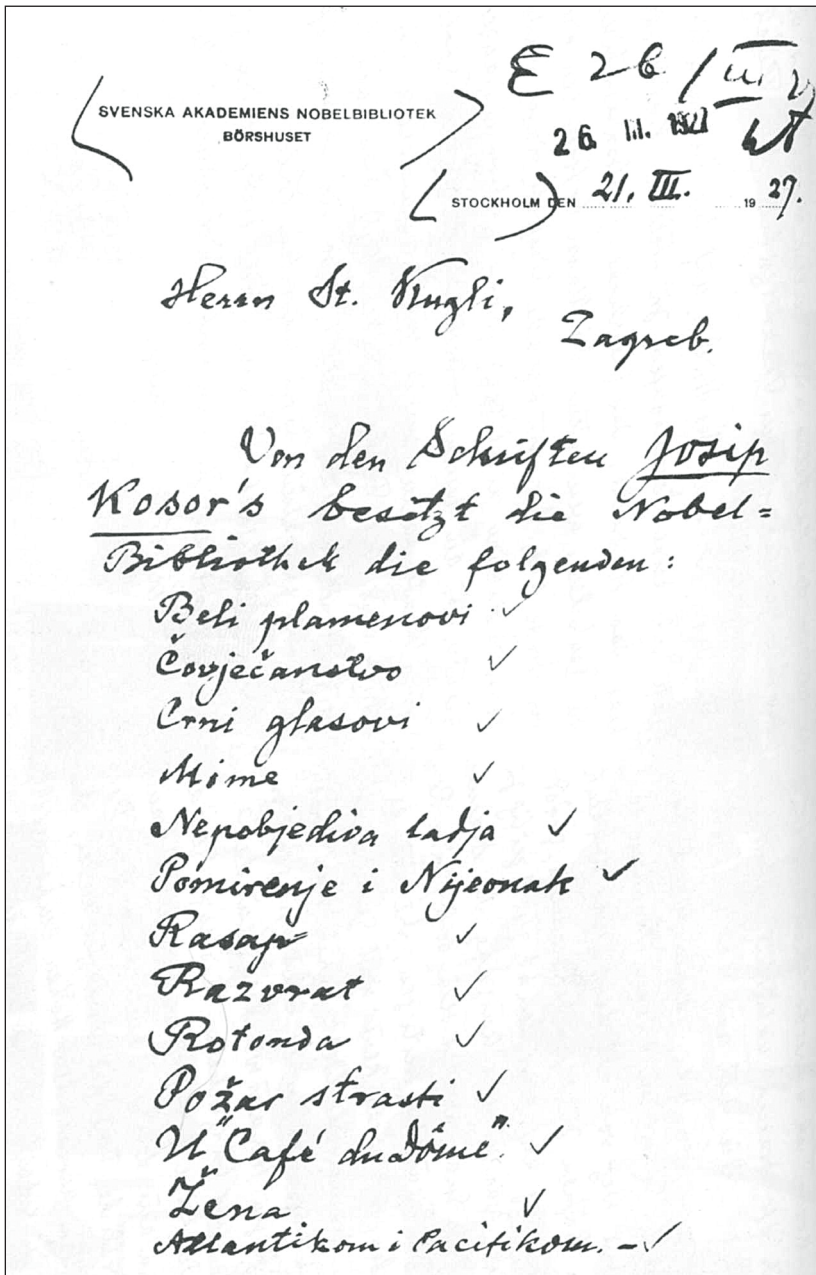
²⁹ Mate Ujević, Josip Kosor: *U Caffé du Dôme*, Jadran, IV/1922., br. 77, str. 2 (potpisano: Edy Našinsky)

Ta je drama utoliko veća i teža jer je snaga duha i vrijednosti sve više, svjesno, žrtvovana zakonima globalizacije, koja ne vjeruje u ništa osim u moć i (politički) interes. Dodamo li tome još i neke ovdašnje specifičnosti, poput beskrupuloznog bogaćenja i privatizacijskih makinacija, sprege vlasti i kriminala, osiromašenja i marginalizacije duhovne elite i cijeloga društva (...), eto razloga da se razmisli o mogućem uprizorenju ovih drama. Čitajući drame na više sam mjesto pomislio kako je kao “predložak” Kosor imao baš ovo naše vrijeme i našu sredinu u kojoj je novac, nažalost, jedina mjera vrijednosti, kojim se kupuje sve... Upravo taj kompleks “aktivističkih, socijalno-političkih ekspresionističkih”³⁰ drama traži “vraćanje u naš intelektualno-duhovni optičaj”.

5.2.) Poblži osvrt na navedene drame ne znači da ni druge, koje nismo spomenuli niti su imale veći odjek, nemaju književnu i teatarsku poticajnost (npr. *Žena, Pomirenje, Čovječanstvo*). Štoviše, riječ je o dramskim tekstovima čija aktualnost i provokativnost nije izbljedjela unatoč višedesetljetnom vremenskom odmaku od njihova nastanka. Iste/slične misli vrijede i za neke druge Kosorove književne stranice.

6.) Josip Kosor istaknuto je ime hrvatske književnosti. I kao pjesnik, pripovjedač, romanopisac i putopisac, a posebice kao dramski pisac, ostavio je zapažen trag u njezinoj književnoj slici. Mnoge od njegovih stranica, uz domaću recepciju privukle su pozornost i inozemne javnosti, čemu su pridonijela i Kosorova brojna poznanstva s tadašnjim imenima (Bahr, Zweig, Przybyszewsky...). Poglavitito se to odnosi na dramsku književnost, čijim je izvedbama svratio pozornost i na našu književnost općenito, pridonoseći njezinoj europskoj recepciji, a tako i njezinu identitetu. Ako je književnost jedan od mogućih načina tvorbe identiteta, Kosor je svojim dramskim djelom umnogome pridonio hrvatskome identitetu. Naime, urastajući u obzor obrazovanih čitatelja, ali i onih koji su gledali navedene izvedbe u Münchenu, Mannheimu, Lavovu, Pragu i drugdje, Kosorova je dramska književnost – bez obzira na kritičku vrijednost odjeka – djelovala na konstituiranje slike o jednom narodu i njegovoj književnosti, potičući na razbijanje stereotipova koji i o književnosti i o narodu u njima postoje u njihovoj svijesti. To iskustvo znakovito je i u oblikovanju identiteta prostora, kao što je to Pokrčje, koje determinira djelić Kosorove biografije – i ljudske i književne. A Kosorovo književno djelo, makar i u ovakvoj slici, jedna je od njegovih znakovitih sastavnica.

³⁰ Josip Kosor, u: *Leksikon hrvatske književnosti*, Naprijed, Zagreb, 1998., str. 165.

Slika 1. Nobelova biblioteka Švedske akademije traži djela Josipa Kosora

Slika 2. Šime Vučetić, predsjednik Društva književnika Hrvatske otkriva spomenploču književniku Josipu Kosoru u Trbounju 6. lipnja 1980.

LITERATURA

1. *Josip Kosor – Ivan Kozarac*, u: PSHK, knjiga 79, Zagreb, 1964.
2. Josip Kosor, *Požar strasti*, u: PSHK, knjiga 79, Zagreb, 1964.
3. Josip Kosor, *Maske na paragrafima*. Tragikomedija u 8 slika, Prolog, br. 38 (X) 1978.
4. Josip Kosor, *U Caffè du Dôme; Rotonda*, ExLibris, Zagreb, 2002. (pogovor: Luko Paljetak)
5. Josip Kosor, *Kratka autobiografija*, u: *Autobiografije hrvatskih pisaca* (priredio Vinko Brešić), AGM (posebno izdanje), Zagreb, 1997.
6. Dubravko Jelčić, *Strast avanture ili avantura strasti*, AC, Zagreb, 1988.
7. Isti, *Nove teme i mete*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1995.
8. Boris Senker, *Hrvatska drama 20. stoljeća, I. dio*, Logos, Split, 1989.
9. Isti, *Hrestomatija hrvatske drame*, Disput, Zagreb,
10. Branko Hećimović, *13 hrvatskih dramatičara*, Znanje, Zagreb, 1976.
11. Isti, *Nepoznate drame Josipa Kosora*, Pozorište, br. 2/1966.
12. Isti, *Hrvatska dramska književnost između dva rata*, Rad JAZU, knjiga 353, Zagreb, 1968.
13. *Leksikon hrvatske književnosti*, Djela, ŠK, Zagreb, 2009. Uredila: Dunja Detoni Dujmić
14. Popis djela Josipa Kosora, *Književni horizonti*, 1936., III, br. 8-9.
15. *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga V, Liber-Mladost, Zagreb, 1978.
16. Krešimir Nemeć, *Povijest hrvatskoga romana II*, Znanje, Zagreb, 1998.
17. *Leksikon hrvatske književnosti*, Naprijed, Zagreb, 1998.
18. *Panorama hrvatske književnosti XX stoljeća*, Stvarnost, Zagreb, 1965.
19. Nikola Batušić, *Povijest hrvatskoga kazališta*, Zagreb, 1978.

Ivan Bošković

UDC: 821.163.42.09 Kosor, J.
Review paper

JOSIP KOSOR, A PORTRAIT AS A CONTRIBUTION TOWARD THE CULTURAL IDENTITY OF THE AREA

Abstract: *Josip Kosor is undoubtedly one of the outstanding names of the Croatian literature. He was a poet, story-writer, travel-writer, and a novelist, but he will be best remembered as a playwright, receiving a significant reception and recognition in Europe. This reputation has considerably contributed towards breaking of the stereotypes with regard to the Croatian people, at the same time creating the author's own image. This experience is also important in the forming of the identity of the area, as is the River Krka Basin, which determines a small part of Kosor's biography – both literary and personal. The paper lays a particular emphasis upon Kosor's work as a playwright: his dramatic oeuvre.*

Key words: *Kosor, dramatic literature, identity, identity of the area, Croatian literature*

Ivan Bošković

UDC: 821.163.42.09 Kosor, J.
Lavoro chiaro

JOSIP KOSOR, RITRATTO COME AGGIUNTA A IDENTITÀ (CULTURALE) DI PAESE

Riassunto: *Josip Kosor è uno dei nomi più sottolineati della letteratura croata. Era poeta, narratore, scrittore di viaggi e romanziere, ma specialmente era sottolineato come l'autore drammatico, raggiungendo l'accettazione europea importante. Questa accettazione ha aiutato in modo significativo all'autore per la rottura degli stereotipi del nostro popolo ed anche faceva effetto alla costituzione della sua immagine. Quest'esperienza è significativa anche nella formazione d'identità del paese, come è il Pokrčje, che determina un piccolo parte della biografia di Kosor – umana e letteraria. In questo lavoro l'accento è sulla letteratura drammatica di Kosor.*

Parole chiavi: *Kosor; letteratura drammatica, identità, identità di spazio, letteratura croata.*